

*Світлана Василівна Бобровник,
професор кафедри теорії та історії
права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор
ORCID: 0000-0002-9225-8871*

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ

Постановка проблеми. Важливою тенденцією розвитку сучасного суспільства та функціонування держави є конституційне проголошення прав і свобод людини вищою соціальною цінністю. Саме права людини стають важливим критерієм оцінки ступеня розвинутості громадянського суспільства, його здатності забезпечити участь громадян в ухваленні рішень та розв'язанні ключових проблем суспільства [1, с. 54].

Це зумовлено тим, що права людини є універсальним засобом визначення її взаємодії з державою, формування системи правових цінностей, обмеження втручання держави у сферу приватних інтересів, з'ясування реальності демократичних інститутів та дієвості різноманітних реформ, що забезпечуються в процесі державного управління суспільством. Зміна уявлень про взаємодію держави і людини, що еволюціонувала від патерналізму до соціального партнерства, не лише підвищує роль суб'єкта суспільних відносин у процесі функціонування держави, а й зумовлює важливість і цінність держави як засобу закріплення, охорони й гарантування суб'єктивних прав. Тому сучасне суспільство і державу неможливо уявити без підвищення ролі прав людини та належним чином закріпленої системи їх захисту.

Ця теза підтверджується й міжнародними документами. У п. 1 Документа Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ визначається захист і заохочення прав людини і основних свобод одним із основних завдань управління та підтверджується, що визнання цих прав і свобод є основою свободи, справедливості та миру [2].

Однак важливість прав і свобод не може бути основою забезпечення їх реалізації та захисту. З цією метою створюється система інституцій та засобів, які в сукупності становлять механізм захисту прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема захисту прав людини не належить до малодосліджених у сучасній юридичній науці. Питання забезпечення і захисту прав розкриваються у працях таких вітчизняних дослідників, як В. Бігун, О. Васильченко, Д. Гудима, О. Данильян, М. Козюбра, А. Кучук, С. Максимов, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, П. Рабінович, О. Скрипнюк, Ю. Шемшученко. Проблематика реалізації прав людини та механізму їх захисту досліджувалась на рівні дисертаційних робіт (Р. Шурдук, А. Баштанник, Б. Стахура), на монографічному рівні (П. Давиденко, Ю. Усманов, С. Мельничук, І. Іванків). Аналіз досліджуваної проблеми в умовах воєнного стану був предметом наукового пошуку у працях Б. Бабіна, О. Батанова, І. Глиняного, М. Ковалів, А. Олейника, О. Розумовського, І. Толкачової.

Метою статті є обґрунтування поняття механізму захисту прав людини, з'ясування його ознак та визначення функціонального призначення в сучасному суспільстві.

Методологія дослідження зумовлена необхідністю досягнення поставленої мети та отримання об'єктивних знань щодо поняття та функціонального призначення механізму захисту прав людини. Використання наукових підходів до пізнання забезпечило формування світоглядних основ дослідження. Аксіологічний підхід надав можливість з'ясувати досліджуваний механізм як суспільну цінність, що зумовлює правомірність характеристики суспільства як громадянського, а держави як правової. Антропологічний підхід підкреслив роль механізму захисту прав у забезпеченні

реалізації конституційно закріпленого принципу визнання людини вищою соціальною цінністю. Комунікативний підхід покладено в основу з'ясування ролі механізму захисту в забезпеченні суспільної комунікації, а герменевтичний підхід застосовано в процесі аналізу доктринального рівня розуміння механізму захисту прав людини. Феноменологічний охарактеризував досліджувану інституцію як суспільний феномен, що має самостійне наукове та практико-прикладне значення.

На основі діалектичного методу доведено багатоаспектний характер механізму; системний метод забезпечив з'ясування структури механізму захисту прав людини та взаємодію структурних елементів; порівняльний був покладений в основу зіставлення існуючих наукових підходів до досліджуваної категорії та виокремлення їх позитивних рис; функціональний метод зумовив можливість дослідити основні внутрішні і зовнішні функції механізму, а мовний і соціологічний методи забезпечили виокремлення впливу соціальних факторів на функціонування механізму захисту прав людини та особливостей техніко-юридичних вимог до його закріплення.

Основні результати дослідження. Конституційне проголошення прав і свобод людини є важливим, однак не основним фактором формування правової держави, оскільки її становлення безпосередньо пов'язане з реальним їх забезпеченням та захистом. Реальна можливість захисту і відновлення порушених прав потребує значних зусиль суспільства та держави, а також системи засобів, що охоплюються категорією «механізм». Саме механізм захисту визначає реальну взаємодію держави та особи, засновану на демократичних принципах верховенства права та соціального партнерства.

На нашу думку, досягнення мети цієї публікації пов'язується з необхідністю аналізу проблем захисту прав людини, доктринальних підходів до механізму захисту прав на категоріальному рівні, з'ясування основних внутрішніх та зовнішніх функцій досліджуваної категорії.

Рівень захищеності прав людини визначає рівень демократичності та розвитку суспільства і держави. Проблема захисту прав людини має багатоаспектний характер, охоплюючи питання правового забезпечення, соціальної справедливості, судової реформи та реагування на виклики, пов'язані з воєнним станом [3, с. 25]. Кожна людина повинна мати можливість обирати спосіб захисту порушених прав, адже вона має бути впевнена, що держава гарантує таку можливість [4, с. 20].

Отже, призначенням інституту захисту прав є гарантування непорушності прав суб'єктів, реалізація механізму у випадку їх порушення, відновлення правового становища суб'єкта у випадку порушення, встановлення ролі держави як гаранта захисту суб'єктивних прав, залучення можливостей використання міжнародно-правових засобів захисту прав та забезпечення відповідності національних засобів захисту прав міжнародним вимогам та стандартам. Різноманітність форм і засобів захисту прав людини, його значення для відновлення і гарантування, еволюційний характер становлення, а також залежність не лише від держави, а й від рівня розвитку суспільства надають можливість виокремити певні різновиди захисту прав.

Об'єктивно зумовленим є виокремлення трьох видів інституту захисту прав, кожен з яких має власні особливості, пов'язані з розумінням прав людини. *Класичний* підхід до інституту прав пов'язується із класичною теорією прав людини як таких, що належать їй від народження. Захист прав визначається як об'єктивна, абсолютна і безапеляційна процедура відновлення балансу між інтересами індивіда, інших людей та держави. *Некласична* теорія інституту захисту прав виходить із їх характеристики як соціальної цінності, що забезпечують реалізацію потреб індивіда в межах соціуму. Звідси захист прав пов'язується з діяльністю держави та суспільства, що забезпечує їх відновлення у випадку порушення та гарантує недопущення порушення прав. *Посткласичний* підхід до розуміння захисту прав засновується на уявленні про права як важливу цінність, що повинна бути реалізована в реальності. Звідси захист прав визначається як історично мінливе явище, що залежить від рівня розвитку суспільства; як залежне від соціокультурних параметрів суспільства явище; як система елементів, провідне місце серед яких належить праву та науковим обґрунтуванням їх вдосконалення та розвитку.

Захист прав людини можливо визначити як універсальний інститут, що характеризує різноманітні можливості запобігання їх порушенню та забезпечує реальні можливості щодо створення умов до максимально можливого відновлення прав або реалізації компенсаційних механізмів щодо особи, права якої було порушено [5, с. 320–321].

Важливе значення для захисту прав людини має формування його механізму. Виходячи з етимології цієї категорії, під механізмом слід розуміти внутрішню будову, систему чого-небудь, сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище [6, с. 523]. Таке розуміння механізму надає можливість акцентувати увагу на таких ознаках цієї категорії, як структурованість, елементна будова, системність, взаємодія елементів, функціональність, спрямованість на реалізацію певним явищем мети і завдань. Багатоаспектність механізмів, їх функціонування у різноманітних сферах; складність функцій, які вони виконують, надає можливість стверджувати про наявність механізмів функціонування фундаментальних сфер та категорій.

На нашу думку, значення механізму захисту прав людини полягає в можливості конкретизації засобів захисту, визначенні функціонального призначення кожного з елементів та їх взаємодії, впливу на динаміку інших соціальних процесів. Тож механізм захисту прав людини посідає особливе місце в сучасній правовій системі.

Не можемо констатувати відсутності наукових досліджень механізму захисту прав людини. Його аналізу присвячені монографічні, науково-публіцистичні та дисертаційні роботи. Однак складність, поліструктурність та багатофункціональність цієї категорії зумовлює відсутність єдності наукових поглядів як на її розуміння, так і на визначення структурних елементів.

У сучасній юридичній літературі обґрунтовано різноманітні підходи до визначення механізму захисту прав на доктринальному рівні. Вони можуть бути досліджені на таких певних рівнях, як:

- *діяльнісний*, що характеризує механізм захисту прав як можливості здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод, діяльність системи органів держави, які забезпечують і захищають ці права і свободи;

- *регулятивний*, що акцентує увагу на механізмі захисту прав як взятій у сукупності системі правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері захисту прав особи;

- *системний*, що визначає досліджуваний механізм як систему правових засобів, метою яких є захист прав людини. Це система способів, засобів та форм державного та недержавного захисту особою порушених прав;

- *функціональний*, що характеризує механізм захисту прав як систему державних, міжнародних та громадських інституцій, функціями яких є захист прав фізичних та юридичних осіб, які реалізують конституційне право на захист;

- *інституційний* підхід акцентує увагу на системі інституцій, що забезпечують захист прав. Основними серед них є органи влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, громадяни, які в сукупності забезпечують захист прав і свобод громадян. В якості основних інституцій, що забезпечують дієвість механізму захисту права, визначають органи державної влади і місцевого самоврядування та їх посадові особи, спеціалізовані державні і громадські органи та організації у справах захисту прав, політичні партії, громадські діячі та особи, права яких порушено;

- *нормативний*, що пов'язує механізм захисту прав з нормативною основою, в якості якої визначають нормативно-правові акти матеріального і процесуального характеру, які закріплюють права, порядок їх реалізації та захисту; правові акти, які визначають повноваження органів та організацій, які забезпечують захист прав; нормативні акти, що визначають межі захисту; інші соціальні норми, вміщені в статутах політичних партій, громадських організацій, правових звичаях; засоби масової інформації; засоби стимулювання захисту прав;

- *комунікативний*, що характеризує механізм захисту людиною прав як динамічний взаємозв'язок носія права на захист та відповідного державного органу, що здійснюється у процесуальному режимі реалізації правоохоронних відносин з метою захисту суб'єктивного права.

Упровадження процесів соціалізації та партнерства зумовлює обґрунтування сучасного сприйняття механізму захисту прав, сутність якого полягає у спільній діяльності суспільства і держави як суб'єктів забезпечення захисту прав людини. Досліджуваний механізм визначається як сукупність юридичних та інших гарантій (політичних, економічних, ідеологічних), що спрямовані на припинення порушення прав людини, усунення перешкод для їх реалізації, відновлення, визнання чи підтвердження можливостей людини [7, с. 29].

Складність механізму захисту з точки зору його сутності та елементного складу надає можливість виокремити декілька підходів до його визначення. Найбільш поширеним є інституційний

підхід, що визначає механізм як систему органів держави та інститутів громадянського суспільства, до повноважень яких належить формування, функціонування, забезпечення та гарантування прав і свобод людини. Складовими елементами механізму захисту прав людини є *Верховна Рада України*, яка нормативно закріплює права і свободи людини та гарантії їх реалізації, на конституційному рівні визначає статус інших органів держави щодо забезпечення можливостей, наданих людині; *Президент України* як гарант Конституції та додержання прав і свобод шляхом координації та консолідації діяльності вищих органів державної влади, спрямування їх діяльності на виконання положень Основного Закону держави; *Кабінет Міністрів України*, покликаний вживати заходів щодо забезпечення прав людини, спрямовувати та координувати діяльність у цій сфері виконавчих органів влади та місцевих державних адміністрацій; *судові органи* забезпечують захист прав шляхом розгляду випадків їх порушень та винесення індивідуальних нормативних актів для конкретизації засобів відновлення порушених прав та покарання винних у їх порушенні; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини сприяє у наданні допомоги і підтримки особам, права яких порушені чи які перебувають у особливо вразливому становищі; *органи прокуратури* здійснюють нагляд за дотриманням законодавства та представництво інтересів громадян у суді; *правоохоронні органи* спряють забезпеченню та захисту прав і свобод людини в Україні.

Підвищення ролі інститутів громадянського суспільства у сфері захисту прав людини надають можливість віднести до елементів інституційного механізму *інститут адвокатури*, який забезпечує захист, представництво та надання правової допомоги на професійній основі та *громадські об'єднання*, що утворюються для реалізації та захисту різноманітних прав у певній сфері діяльності. Особливу роль у інституційному механізмі захисту прав відіграє *самозахист* прав як нормативно закріплені суб'єктивні можливості, які використовуються самим суб'єктом у випадку можливого чи реального порушення його прав та розглядаються як допустимі відповідно до чинного законодавства.

Необхідність правового закріплення прав і свобод людини, гарантії їх захисту, статусу органів, що забезпечують такий захист на практиці, та процесу їх діяльності зумовлює можливість виокремлення нормативного механізму захисту прав людини. Він може бути визначений як система правових засобів, які забезпечують нормативне закріплення способів, засобів, форм та методів захисту прав. Структуру механізму складають *норми права*, що закріплюють права людини, повноваження державних і недержавних структур у цій сфері, визначають процесуальні форми їх діяльності та закріплюють форми, види та засоби юридичної відповідальності винних у порушенні прав; *принципи права*, що забезпечують єдність процесу захисту прав та його відповідність міжнародним стандартам; *засоби та способи* захисту прав, сукупність яких визначає правовий режим захисту, що відображає особливості захисту галузевих прав; *юридичні факти*, настання яких забезпечує реальну можливість виникнення, зміни чи припинення правовідносин у сфері захисту прав як засобу його реалізації; *форми реалізації права* на захист як можливості використання, виконання чи застосування норм, що виконують охоронні функції. Особливе значення має застосування норм, що здійснюється державними органами та полягає у застосуванні визначених і гарантованих державою гарантії, за допомогою яких забезпечуються й реалізуються у визначених формах і процедурах охорона та захист прав громадян [8, с. 36]; *індивідуальні правозастосовні та правоінтерпретаційні акти*, що конкретизують правозахисні засоби, способи відновлення порушених прав та види юридичної відповідальності порушників.

Отже, *механізм захисту прав людини* може бути визначений як заснована на нормах національного та міжнародного права, процесуально регламентована діяльність органів держави, посадових осіб, інститутів громадянського суспільства та окремих суб'єктів, метою якої є захист, відновлення порушених прав та недопущення їх порушення у майбутньому.

Серед ключових особливостей цієї категорії можливо виокремити такі: має суспільно-політичний характер; забезпечується спеціальними суб'єктами; є системою правових засобів; включає національні та міжнародні засоби; виявляється у правових актах та діяльності органів; виконує певні функції та має визначену мету; забезпечує взаємодію держави, суспільства та людини; спрямований на захист прав та свобод людини; має визначену структуру; залежить від рівня розвитку суспільства; характеризує важливу сферу діяльності суспільства і держави; може бути класифіко-

ваний за різними критеріями; передбачає необхідність співпраці різних держав; засновується на міжнародних нормах і принципах.

Важливе значення для характеристики механізму захисту прав людини має з'ясування особливостей його організації і функціонування в умовах воєнного стану – особливого правового режиму, введеного внаслідок збройної агресії РФ. На нашу думку, ці особливості стосуються елементів національного механізму та підвищення ролі міжнародних інститутів та засобів захисту прав. Зміни статусу елементів інституційного механізму полягають у наданні додаткових повноважень у сфері захисту прав людини та формуванні нових інституцій. Стосовно цього погоджуємося із позицією В. Дорошенка щодо можливості включення до механізму захисту прав людини вебплатформи для ефективного збору і обробки інформації про порушення прав людини РФ. Вона створена для збору доказів з метою захисту та представництва інтересів України в ЄСПЛ та Міжнародному Суді ООН для притягнення країни-агресорки до відповідальності [9, с. 325].

Одним із провідних засобів забезпечення прав військовослужбовців стало запровадження інституту військового омбудсмена. Цей незалежний посадовець контролює дотримання прав військових та їх сімей, розглядає скарги, надає первинну правову допомогу, проводить розслідування випадків порушень прав і забезпечує усунення можливих зловживань з боку командування. Він виступає додатковим засобом захисту прав людини, доповнюючи прогалини у законодавстві та компенсуючи недоліки судових і парламентських механізмів захисту прав військових в умовах надзвичайних ситуацій [10, с. 22].

У сучасних умовах зростає важливість міжнародного механізму захисту прав людини. Останнього часу спостерігається тенденція до використання норм міжнародного гуманітарного права при оцінці наявності порушень прав людини. Так, ЄСПЛ 26.06.2024 ухвалив рішення у справі *Україна проти Російської Федерації*, яким установив практичне порушення прав людини з боку РФ на території тимчасово окупованого Криму майже за всіма статтями Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [11, с. 150]. На нашу думку, значення міжнародного механізму захисту прав людини повинно суттєво зростати з метою недопущення порушень прав іншими державами.

Актуальним для визначення сутності механізму захисту прав є з'ясування функціонального призначення цієї категорії. Функції механізму захисту прав є напрямами впливу цього інституту на суспільно-правову практику у сфері захисту прав. Багатоаспектність цієї категорії зумовлює можливість виокремлення певних функцій, які в сукупності характеризують сутність і природу механізму захисту прав. Охарактеризуємо основні з них:

- *комунікативна* пов'язується з можливістю забезпечення та відновлення суспільної комунікації у випадку порушення суб'єктивних прав. Саме захист прав є засобом їх гарантування, відновлення у випадку порушення чи недопущення порушень у майбутньому, що забезпечує відновлення процесу комунікації між індивідом, суспільством та державою;

- *регулятивна* функція виявляється у можливості упорядкування відносин у сфері захисту прав. Нормативна основа механізму, що складається з правових норм, нормативних актів і міжнародно-правових документів, забезпечує можливість закріплення процесу та статусу суб'єктів захисту прав на матеріальному і процесуальному рівнях;

- *відновлювальна* функція механізму захисту прав полягає у наявності засобів, які забезпечують відновлення порушених у результаті скоєння правопорушень прав суб'єктів. Таке відновлення здійснюється, як правило, у судовому порядку, характеризується особливим процесуальним статусом та наявністю особливих суб'єктів – органів держави і посадових осіб, які забезпечують виконання судового рішення, спрямованого на відновлення порушених прав [12, с. 306–307].

Означені функції мають зовнішній вияв і характеризують функціональне призначення механізму захисту прав людини як політико-правової інституції. Однак структурований характер механізму зумовлює можливість виокремлення внутрішніх функцій кожного з його елементів. Так, елементи інституційної структури механізму захисту прав людини реалізують нормативні, гарантійні, установчі, контрольно-наглядові, захисні, представницькі, судові функції. На нормативному рівні елементи механізму захисту прав людини реалізують регулятивні, охоронні, правозабезпечувальні, правореалізаційні, правоконкретизуючі, правопоновлювальні та каральні функції.

Висновки. З урахуванням викладених вище міркувань доходимо висновку про те, що реальна можливість та дієвість реалізації конституційно закріплених та гарантованих прав і свобод можлива лише за умови функціонування ефективного механізму їх захисту як системи взаємодіючих елементів. Інституційний механізм визначає роль у захисті прав людини державних органів та інститутів громадянського суспільства. Нормативний характеризує значення правових засобів у закріпленні, гарантуванні та реалізації захисту суб'єктивних прав. Особливого значення механізм захисту прав людини набуває в умовах воєнного стану, коли гарантування природних прав людини стає особливо актуальним.

Список використаних джерел

1. Холод Ю. А. Фундаментальні права людини: загальнотеоретична характеристика. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 52–57. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.8>
2. Витяг № 994-082 від 26.06.1990 Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ від 29.06.1990. URL: https://zakononline.ua/documents/show/156591__156591
3. Глиняний І. Захист прав людини в Україні: конституційні гарантії та виклики їх реалізації. *Юридичний вісник*. 2024. № 5. С. 25–32. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2024.3>
4. Назарчук О. Захист прав людини: сучасний стан та проблеми реалізації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 2(30). С. 19–23. DOI: [10.35774/app2022.02.019](https://doi.org/10.35774/app2022.02.019)
5. Шурдук Р. В. Деякі методологічні особливості теоретико-правового дослідження прав людини. *Альманах права*. 2013. Вип. 4. С. 319–323.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ-Ірпін: ВТФ Перун, 2005. 1728 с.
7. Сучасні механізми захисту прав людини: монографія. М. С. Кельман, А. С. Токарська, Л. В. Ярмол, С. Б. Цебенко, А. О. Дутко. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с.
8. Голодник Ю. А. Механізм забезпечення захисту прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2023. Випуск 78, частина 2, С. 32–37. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.4>
9. Дорошенко В. А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 323–326. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/74>
10. Дуліна О. Інституційний механізм публічного управління у сфері захисту прав людини: виклики сьогодення. *Теоретичні і прикладні питання державотворення*. 2025. Випуск 33. С. 14–24. DOI: <https://doi.org/10.35432/tisb332025322340>
11. Толкачова І. А., Омельченко Н. В. Механізм захисту прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Випуск 5, частина 1. С. 146–151. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.25>
12. Бобровник С. В. Механізм захисту прав людини: поняття, структура та функції. *Modern Scientific strategies of Development: Collective Monograph*. Sherman Oaks. California (USA), GS Publishing Services, 2022. Р. 299–307.

References

1. Kholod Yu. A. Fundamentalni prava liudyny: zahalnoteoretychna kharakterystyka. *Pravo i suspilstvo*. 2023. № 6. S. 52–57. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.8>
2. Vytiah № 994-082 vid 26.06.1990 Dokument Kopenhahenskoi narady Konferentsii shchodo liudskoho vymiru NBSIe vid 29.06.1990 r. URL: https://zakononline.ua/documents/show/156591__156591
3. Hlyniani I. Zakhyst prav liudyny v Ukraini: konstytutsiini harantii ta vyklyky yikh realizatsii. *Yurydychnyi visnyk*. 2024. № 5. S. 25–32. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2024.3>
4. Nazarchuk O. Zakhyst prav liudyny: suchasnyi stan ta problemy realizatsii. *Aktualni problemy pravoznavstva*. 2022. № 2(30). S. 19–23. DOI: [10.35774/app2022.02.019](https://doi.org/10.35774/app2022.02.019)
5. Shurduk R. V. Deiaki metodolohichni osoblyvosti teoretyko-pravovoho doslidzhennia prav liudyny. *Almanakh prava*. 2013. Vyp. 4. S. 319–323.
6. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. Kyiv-Irpin: VTF Perun, 2005. 1728 s.
7. Suchasni mekhanizmy zakhystu prav liudyny: monohrafia. M. S. Kelman, A. S. Tokarska, L. V. Iarmol, S. B. Tsebenko, A. O. Dutko. Lviv: Halytska vydavnycha spilka, 2020. 220s.
8. Holodnyk Yu. A. Mekhanizm zabezpechennia zakhystu prav i svobod hromadian v diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii Pravo. 2023. Vypusk 78, chastyna 2. S. 32–37. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.4>

9. Doroshenko V. A. Pravovi mekhanizmy zakhystu prav liudyny pid chas viiny. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2023. № 2. S. 323–326. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/74>
10. Dulina O. Instytutsiyni mekhanizm publichnoho upravlinnia u sferi zakhystu prav liudyny: vyklyky sohodennia. *Teoretychni i prykladni pytannia derzhavotvorennia*. 2025. Vypusk 33. S. 14–24. DOI: <https://doi.org/10.35432/tisb332025322340>
11. Tolkachova I. A., Omelchenko N. V. Mekhanizm zakhystu prav liudyny v Ukraini v umovakh voiennoho stanu. *Elektronne naukove vydannia Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. 2025. Vypusk 5, chastyna 1. S. 146–151. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.25>
12. Bobrovnyk S. V. Mekhanizm zakhystu prav liudyny: poniattia, struktura ta funktsii. *Modern Scientific strategies of Development: Collective Monograph*. Sherman Oaks. California (USA), GS Publishing Services, 2022. P. 299–307.

Бобровник С. В. Механізм захисту прав людини: поняття та основні функції

У статті підкреслюється, що зміна уявлень про взаємодію держави і людини, що еволюціонувала від патерналізму до соціального партнерства, не лише підвищує роль суб'єкта суспільних відносин у процесі функціонування держави, а й зумовлює важливість і цінність держави як засобу закріплення, охорони та гарантування суб'єктивних прав. Стверджується, що значущість прав і свобод не може бути основою забезпечення їх реалізації та захисту. З цією метою створюється система інституцій та засобів, які в сукупності становлять механізм захисту прав людини. Саме він покликаний забезпечити негативну реакцію держави на порушення наданих суб'єктам права можливостей та сприяти їх відновленню.

Проаналізовано різноманітні підходи до визначення механізму захисту прав на доктринальному рівні. Запропоновано виокремлення діяльнісного, регулятивного, системного, функціонального, інституційного, нормативного та комунікативного рівнів. Механізм захисту прав людини визначений як заснована на нормах національного та міжнародного права, процесуально регламентована діяльність органів держави, посадових осіб, інститутів громадянського суспільства та окремих суб'єктів, метою якої є захист, відновлення порушених прав та недопущення їх порушення у майбутньому.

Складність механізму захисту з точки зору його сутності та елементного складу надала можливість виокремити декілька підходів до його визначення. Найбільш поширеним є інституційний підхід, що визначає механізм як систему органів держави та інститутів громадянського суспільства, до повноважень яких належить формування, функціонування, забезпечення та гарантування прав і свобод людини. Необхідність правового закріплення прав і свобод людини, гарантій їх захисту, статусу органів, що забезпечують такий захист на практиці та процесу їх діяльності зумовлює можливість виокремлення нормативного механізму захисту прав людини. Він може бути визначений як система правових засобів, які забезпечують нормативне закріплення способів, засобів, форм та методів захисту прав.

Функції механізму захисту прав визначено як напрями впливу цього інституту на суспільно-правову практику у сфері захисту прав. Виокремлено комунікативну, регулятивну, відновлювальну функції. З'ясовано особливості механізму захисту прав людини в умовах воєнного стану.

Ключові слова: право, права людини, механізм захисту прав, воєнний стан, правовий захист, правове регулювання, держава, функції механізму захисту прав, догма права.

Bobrovnyk S. V. The mechanism for the protection of human rights: concept and main functions

The article emphasizes that the change in ideas about the interaction of the state and man, which has evolved from paternalism to social partnership, not only increases the role of the subject of social relations in the process of state functioning, but also determines the importance and value of the state as a means of consolidating, protecting and guaranteeing subjective rights. It is argued that the significance of rights and freedoms cannot be the basis for ensuring their implementation and protection. For this purpose, a system of institutions and means is being created, which together constitute a mechanism for the protection of human rights. It is designed to ensure a negative reaction of the state to violations of the opportunities provided to subjects of rights and to promote their restoration.

Various approaches to defining the mechanism of rights protection at the doctrinal level are analyzed. It is proposed to distinguish between the activity, regulatory, systemic, functional, institutional, normative and communicative levels. The mechanism of human rights protection is defined as the procedurally regulated activities of state bodies, officials, civil society institutions and individual subjects, based on the norms of national and international law, aimed at protecting, restoring violated rights and preventing their violation in the future.

The following are among the key features of this category: it has a socio-political nature; is provided by special entities; is a system of legal means; includes national and international means; is manifested in legal acts and the activities of bodies; performs certain functions and has a specific goal; ensures the interaction of the state, society and the individual; is aimed at protecting human rights and freedoms; has a specific structure; depends on the level

of development of society; characterizes an important sphere of activity of society and the state; can be classified according to various criteria; provides for the need for cooperation between different states; is based on international norms and principles.

The complexity of the protection mechanism in terms of its essence and elemental composition has made it possible to single out several approaches to its definition. The most common is the institutional approach, which defines the mechanism as a system of state bodies and civil society institutions, whose powers include the formation, functioning, provision and guarantee of human rights and freedoms. The need for legal consolidation of human rights and freedoms, guarantees of their protection, the status of bodies that provide such protection in practice and the process of their activity determines the possibility of isolating the normative mechanism for the protection of human rights. It can be defined as a system of legal means that provide regulatory consolidation of the ways, means, forms and methods of protecting rights.

The functions of the mechanism for the protection of rights are defined as the directions of influence of this institution on the socio-legal practice in the field of protecting rights. The communicative, regulatory, restorative functions are distinguished. The features of the mechanism for the protection of human rights in martial law are clarified.

Keywords: law, human rights, mechanism for the protection of rights, martial law, legal protection, legal regulation, state, functions of the mechanism for the protection of rights, dogma of law.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-88-95

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.03.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026